

Jakob Tornberg & Lisa Wallander

Vem är fattig, vem är rik?

En faktoriell survey av studenters uppfattningar om fattigdom

Who is poor, who is rich? A factorial survey of students' beliefs about poverty

According to Swärd (2012, p. 36), poverty has “many faces and its appearance is dependent upon time, place and type of society, ideological ideas and values”. The aim of this article was to study the beliefs about poverty held by Swedish students of social work, nursing and pre-school teaching. The study employed the experimental factorial survey vignette method, involving the use of fictitious descriptions made up of randomly varying characteristics. In this study, these characteristics included operationalized measures of poverty in terms of input (the person's income) and output (a number of relative deprivations, comprising various forms of consumption deemed as necessary for the inclusion of individuals in society, as well as the duration of these deprivations). In the study, each of 383 students was asked to assess 20 randomly varying fictitious persons and to note their judgements on a nine-point scale ranging from extremely poor to extremely rich. The results of two multilevel multivariate linear regression analyses showed that the students' beliefs about poverty were related to both the input and the output of poverty, even though income was the dimension with by far the strongest effect on the judgements. Among the relative deprivations, those relating to the lack of economic means to pay bills or to buy medicine in general or clothes for one's child were most strongly associated with beliefs about poverty. The analyses also showed that professional affiliation mattered, in the sense that students embarking on a nursing or a pre-school teaching career were generally less inclined to judge a person as poor, in comparison with students of social work. Further, the poorer the students judged themselves to be, the poorer they believed the vignette person to be. Finally, remaining unexplained variance indicated the existence of potentially significant unmeasured respondent characteristics or of random variation in poverty beliefs held by students within the three studied welfare professions.

Jakob Tornberg, doktorand i socialt arbete, Institutionen för socialt arbete, Malmö universitet.
Lisa Wallander (fil.dr.), docent och universitetslektor vid Socialhögskolan, Lunds universitet.

Kontakt: jakob.tornberg@mau.se

Inledning

Den svenska fattigdomen och dess uttryck och spridning har länge varit ett omdebatterat ämne (Alm et al., 2010). En viktig aspekt av detta är fattigdomsbegreppet i sig, vilket inte är entydigt definierat, vare sig i forskning eller i den allmänna debatten. Hur begreppet definieras får långtgående praktiska konsekvenser; begreppets omfattning är nämligen centralt för ett av välfärdsstatens kärnuppdrag – det som handlar om vem som ska och vem som inte ska hjälpas ut ur fattigdom. Begreppet har därmed en politisk dimension (Davidsson, 2015), vilken i förlängningen innefattar den mer grundläggande frågan om hur vi vill att samhället ska organiseras (Svärd, 2012). Med andra ord kan fattigdomsbegreppet beskrivas som ett "tjockt etiskt begrepp" – ett begrepp vars existens är direkt kopplad till en handlingsskyldighet (Fritzell, 2011, s. 28). Att komma fram till en mer entydig definition försvåras ytterligare av begreppets föränderlighet: vem som betraktas som fattig varierar nämligen över tid och rum (Alm et al., 2010). Svärd (2012) beskriver denna flyktighet målande och menar att fattigdomen har "många ansikten och dess utseende är beroende av tid, plats och samhällstyp, ideologiska idéer och värderingar, och från vilket perspektiv definitioner av fattigdomstillstånd görs" (Svärd, 2012, s. 36).

I fokus för den här artikeln står professionsstudenters *uppfattningar om vad som är fattigdom*. Studien har en dansk förlaga (Monrad, 2016) och är i det närmaste att se som en replikation, dock i en svensk kontext. Den kan även ses som en introduktion av den relativt okända experimentella vinjettmetoden *factorial survey approach* ('faktoriella surveymetoden') (Rossi & Nock, 1982; Wallander, 2009; Auspurg & Hinz, 2015) i den svenska fattigdomsforskningen. I Sverige har metoden i fråga tidigare använts för att studera socialarbetares bedömningar om missbruk (t.ex. Wallander, 2008; Samuelsson & Wallander, 2014; 2015) samt socialarbetares, polisers och åklagares bedömningar av våld i nära relationer (Wallander & Laanemets, 2017). Faktoriella surveymetoden går i korthet ut på att man låter studiens respondenter bedöma ett större antal fiktiva beskrivningar (vinjetter), vars komponenter varieras slumpmässigt eller systematiskt. Inom ramen för den aktuella studien har vi låtit 383 studenter som läser till socionom, sjuksköterska eller förskollärare på ett av tre olika lärosäten i södra Sverige ta ställning till 20 fiktiva individer eller familjer vardera och göra bedömningar av hur fattiga respektive välbärgade de är.

Det tudelade syftet med vår studie är att undersöka (1) hur professionsstudenter värderar olika faktorer i en individs eller familjs livssituation när de bedömer hur fattiga respektive välbärgade individen eller familjen är (jfr "vem är fattig – vem är rik?"); 2) hur professionsstudenters uppfattningar om fattigdom struktureras av deras egen bakgrund och erfarenheter. Det första delsyftet handlar främst om att utforska hur professionsstudenters uppfattningar om fattigdomens vara relaterar till olika definitioner av fattigdom. I studiens vinjettdesigner operationaliseras två av de vanli-

gast förekommande definitionerna av begreppet fattigdom: relativ inkomstfattigdom och relativa deprivationer (Ringén, 1988). Undersökningens upplägg med vinjetter gör det möjligt att empiriskt studera hur respondenterna indirekt värderar de respektive definitionerna i förhållande till de konkreta livssituationer som de har att ta ställning till. Vinjettpersonerna beskrivs även i termer av kön, etnicitet och sysselsättning. Inkluderingen av de egenskaperna i beskrivningarna gör det möjligt för oss att studera huruvida respondenternas uppfattningar om acceptabla eller icke-acceptabla levnadsförhållanden (jfr att vara fattig eller välbärgad) varierar, beroende på vem de berör (Monrad, 2016). Det andra delsyftet tar sin utgångspunkt i antagandet att en individs uppfattningar och attityder i olika sociala och politiska frågor till en del struktureras av individens tillhörighet till olika sociala grupper eller kategorier, som till exempel kön, klass, och att sådana skillnader i uppfattningar och attityder dels kan ha att göra med hur resurs- och riskfördelningen mellan grupperna ser ut i ett visst samhälle, dels relatera till de olika nätverk för interaktion och kommunikation som gruppmedlemmarna ingår i (Svallfors, 2006).

Studiens bakgrund

Som vi konstaterat ovan finns ingen konsensus kring hur fattigdom ska definieras och mätas (Ringén, 1988; Hansen, 2013; Swärd, 2012). På den mest grundläggande nivån går det dock att inordna de vanligast förekommande fattigdomsdefinitionerna i två kategorier: den som fokuserar på input (i form av inkomster) och den som fokuserar på output (i form av omsättning av kapital till konsumtion) (Berthoud & Bryan, 2011; Ringén, 1988).

Ett av de vanligast förekommande sätten att definiera inputbaserad fattigdom i Sverige är genom att sätta en individs eller en familjs inkomst i förhållande till övriga inkomster (för individer respektive familjer) i ett givet samhälle. Det mått som används benämns relativ inkomstfattigdom och definierar någon som fattig om inkomsten faller under 50 procent (OECD) eller 60 procent (EU) av medianinkomsten (Monrad, 2016). Definitionen i fråga är dock omstridd, och kritiker menar att den mäter inkomstfördelning snarare än fattigdom (Ringén, 1988; Rosenfeld, 2010) och att den faller till föga när det gäller hanteringen av förändringar i absoluta och relativa inkomster över tid (Hansen, 2013; Saunders & Naidoo, 2009; Swärd, 2012).

Ett annat vanligt förekommande sätt att definiera fattigdom och som fokuserar på output snarare än input, tar sin utgångspunkt i teorin om relativa deprivationer (Ringén, 1988). Teorin fick brett genomslag i och med publiceringen av Townsends numera klassiska studie *Poverty in the United Kingdom* (1979). I studien definierar Townsend (1979, s. 31) relativ deprivation enligt följande:

Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and the amenities which are customary, or at least widely encouraged or approved in the societies to which they belong. Their resources are so seriously below those commanded by the average family that they are in effect excluded from the ordinary living patterns, customs, and activities.

Fattig är enligt definitionen den som av ekonomiska orsaker (dvs. inte personligt val) inte kan konsumera på sätt som är normerade i ett visst samhälle vid en given tidpunkt och som därmed exkluderas från någon av samhällslivets viktiga arenor (se även Ringen, 1988; Alm et al., 2010; Hansen, 2013). Relevansen i att fokusera på konsumtion som en markör för fattigdom har betonats av OECD (Saunders & Naidoo, 2009) och har tilltagit på senare år i takt med konsumtionens ökade betydelse för den enskildes identitetsskapande (Hjort, 2012). Den vanligaste kritiken mot att definiera fattigdom i termer av relativa deprivationer är att det är svårt att bestämma en absolut gräns för hur många deprivationer man ska ha för att räknas som fattig (Ringen, 1988; Halleröd, 2006). Något som är intressant i sammanhanget och som är belagt i ett flertal studier (t.ex. Hansen, 2013; Perry, 2002) är att de två ovan beskrivna definitionerna av fattigdom – relativ inkomstfattigdom och relativa deprivationer – endast korrelerar i begränsad utsträckning. Konkret innebär det alltså att valet av definition eller mått till viss del bestämmer vilken individ i vilken livssituation som definieras som fattig.

Det för oss till diskussionen om den praktiska hanteringen av fattigdom i olika samhällen. Den nordiska välfärdsstatens expansion är tätt sammanflätad både med ökade satsningar för att bekämpa fattigdom och med framväxten av ett flertal nya professioner (Brante, 2014), vars uppgifter bland annat består i att skapa, förmedla och fördela välfärdsresurser bland samhällsmedborgarna. Bland dessa professioner finns socionomer, sjuksköterskor och förskollärare – de tre grupper som representeras i den här studien. Även om socionomerna är den profession som explicit har som uppdrag att bekämpa fattigdom och dess konsekvenser (Sun, 2001), kan man anta att praktiker inom alla dessa tre professioner mer eller mindre regelbundet kommer i kontakt med människor som lever i fattigdom, och att de mer eller mindre aktivt arbetar med att förebygga, bekämpa eller moderera olika negativa konsekvenser av fattigdom. Sjuksköterskor har exempelvis ett viktigt historiskt arv vad gäller arbete med fattigdom (Wittenauer et al., 2015), och relationen mellan fattigdom och ohälsa är välbelagd (Sword et al., 2004; Marmot, 2006). Förskollärare å sin sida har lyfts fram som en viktig grupp för möjligheten att moderera effekter av fattigdom hos barn (Simpson, 2013). I sitt arbete tillämpar socionomer, sjuksköterskor och förskollärare politiska riktlinjer och kunskap av olika slag för att handskas med de konkreta

situationer de möter (jfr Lipsky, 1980). Den professionella och byråkratiska praktiken omfattar som regel ett handlingsutrymme (diskretion eller skön), inom ramen för vilket praktikerna åtnjuter varierande grader av autonomi (Molander, 2011). Inom ett sådant utrymme kan olika uppfattningar om (sociala och andra) problem förekomma och föranleda olika typer av professionella handlingar (ibid.; Blomberg et al., 2013). Vilka uppfattningar om fattigdom socionomer, sjuksköterskor och förskollärare har kan alltså potentiellt komma till uttryck i deras arbete och få konsekvenser för deras klienter, patienter och elever. Därför är det särskilt angeläget att studera den närmaste framtidens välfärdspersonernas uppfattningar om fattigdom och ställa dem i relation till etablerade fattigdomsdefinitioner.

Den enda tidigare forskning som gjorts om professionellas eller professionsstudenter uppfattningar om vad som är fattigdom (se delsyfte ett) är den här studiens danska förlaga (Monrad, 2016). I sin vinjettstudie av fattigdomsuppfattningar bland socionom-, dietist- och sjuksköterskestudenter visar Monrad (2016) att deras uppfattningar inte bara baseras på vinjettpersonernas inkomster och erfarna deprivationer, utan att de även styrs av personernas ålder och sociala status. Även om den här studien använder en vinjettdesign som är mycket lik, om än inte identisk med, Monrads (2016) finns det skäl att förvänta sig skillnader mellan de svenska och danska studenterna. Blomberg och hennes kollegor (2013) fann nämligen systematiska skillnader mellan svenska och danska socialarbetare, där en större andel av de svenska socialarbetarna såg fattigdom som ett utslag av samhällsrelaterade orättvisor, medan de danska socialarbetarna i större utsträckning menade att fattigdom var ofrånkomligt och antingen berodde på otur eller var en oundviklig del av samhällsutvecklingen. Samma skillnader mellan länderna, om än inte lika tydliga, identifierades i en tidigare europeisk komparativ studie av den allmänna befolkningens syn på fattigdom (Van Oorshot & Halman, 2000).

Hur professionellas uppfattningar om eller attityder till fattigdom struktureras av egen bakgrund eller erfarenheter (se vårt delsyfte två; jfr Svallfors, 2006) finns det betydligt mer forskning om, exempelvis studier om fattigdomens orsaker bland socialarbetare i Norden (Blomberg et al., 2013) och hos sjuksköterskor i USA (Wittenauer et al., 2015) samt attityder till fattigdom bland sjuksköterskestudenter i Kanada (Sword et al., 2004). I en brittisk studie har man intervjuat förskollärare om deras syn på barnfattigdom (Simpson, 2013). Flertalet av studierna (och även andra studier) visar att uppfattningar om fattigdomens orsaker och attityder samvarierar med olika bakgrundsfaktorer, som exempelvis kön (Blomberg et al., 2013; Sun, 2001) och ålder (Sun, 2001; Sword et al., 2004), inkomst (Monrad, 2016), utbildning (Blomberg et al., 2013; Sun, 2001; Monrad, 2016), arbetserfarenheter, arbetsuppgifter (Blomberg et al., 2013) och personliga erfarenheter av fattigdom (Sword et al., 2004; Krumer-Nevo & Lev-Wiesel, 2005; Rehner et al., 1997; Menzel, Silson

& Doolen, 2014; Wittenauer et al., 2015; Monrad, 2016). Sammanfattningsvis finns det god grund att anta att även de svenska professionsstudenternas uppfattningar om fattigdom kan variera utifrån olika socioekonomiska och demografiska faktorer samt egen erfarenhet av fattigdom.

Metod

I följande avsnitt presenterar vi i tur och ordning studiens faktoriella surveydesigner, studiens respondenter, datainsamlingen samt analysförfarandet.

Studiens faktoriella surveydesigner

Som nämndes inledningsvis är faktoriella surveymetoden (FS) en vinjettmetod – en metod där man använder fiktiva beskrivningar av personer eller situationer för att studera individers bedömningar, det vill säga deras uppfattningar om eller attityder till en specifik företeelse (Rossi & Nock, 1982; Wallander, 2009; Auspurg & Hinz, 2015). FS-vinjetter kan kvantifieras och består i grund och botten av en samling värden (dimensionsnivåer) på ett antal variabler (vinjettdimensioner). Genom att variera vinjettens dimensioner kan man studera om och i så fall hur de påverkar respondenternas bedömningar samt graden av konsensus och variation bland respondenterna (Wallander, 2009). FS-metoden är en hybrid mellan ett faktoriellt experiment och en survey. Det medför att metoden innehar både experimentets interna validitet (att kunna dra slutsatser om kausala relationer mellan vinjettdimensionerna och respondenternas bedömningar av vinjetterna) och surveymetodens externa validitet (att kunna generalisera resultatet till en stor vinjettpopulation och potentiellt också till en stor respondentpopulation; Rossi & Nock, 1982; Wallander, 2009). Till skillnad från studier där mer traditionella typfall används är det vanligt att respondenterna i en FS-studie får bedöma ett större antal vinjetter. I den här studien har varje respondent gjort totalt 20 bedömningar av hur välbärgad alternativt fattig en viss person är (på en skala med 9 + 1 alternativ). I 10 fall har respondenterna bedömt en ensamstående 38-årig person utan barn (vinjettdesign 1) och i 10 fall en ensamstående 38-årig person med barn (vinjettdesign 2).¹ Skälet till att två vinjettdesigner skapades var att man (Monrad, 2016) ville titta på om fattigdomsuppfattningarna varierade med hänsyn till om barn fanns med i bilden eller inte (med tillhörande "barndeprivationer"). Grunden till att beskriva ensamstående snarare än par var att inkluderingen av ytterligare en person (med olika egenskaper) skulle ha resulterat i en omotiverat komplex vinjettdesign (med ett antal ytterligare vinjettdimensioner). Figur 1 presenterar två exempel på vinjetter samt svarsskalan.

1 I hälften av frågeformulären låg vinjetterna utan barn först och i andra hälften låg vinjetterna med barn först.

Figur 1: Två exempel på vinjetter och bedömningskalan (vinjett 1: utan barn; vinjett 2: med barn)

Vinjett 1: Ahmad är 38 år och ensamstående. Han är arbetslös och har en inkomst på 8 904 kr per månad efter skatt. Han har under 3 år av ekonomiska orsaker avstått från att besöka vänner/familj (som bor mer än 20 km från hemmet), betala räkningar i tid (hyra, bolån, el, gas, vatten) och ha dator i hemmet. Är denna person ...?

Extremt välbärgad	Mycket välbärgad	Välbärgad	I viss grad välbärgad	Medel	I viss grad fattig	Fattig	Mycket fattig	Extremt fattig	Vet inte
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vinjett 2: Lena är 38 år och ensamstående med sitt barn på 12 år. Hon har sjukersättning och har en inkomst på 13 534 kr per månad efter skatt. Hon har under 3 månader av ekonomiska orsaker avstått från att äta färsk frukt och grönsaker dagligen, ersätta vitvaror när de går sönder, ha dator i hemmet, fira barnets födelsedag och ge barnet en egen mobiltelefon. Är denna person ...?

Extremt välbärgad	Mycket välbärgad	Välbärgad	I viss grad välbärgad	Medel	I viss grad fattig	Fattig	Mycket fattig	Extremt fattig	Vet inte
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Alla vinjetter som bedömts av respondenterna (totalt 1 300 unika vinjetter per vinjett-design, se nedan) består av en nivå från ett antal dimensioner, vilka beskriver vinjettpersonen i termer av kön, etnicitet, sysselsättning och inkomst samt anger huruvida personen av ekonomiska skäl har avstått från olika slags mer eller mindre socialt normerad konsumtion under en specifik tidsperiod. Tabell 1 ger en utförlig bild av vilka dimensioner och nivåer som ingår i vinjett-designerna (den konstanta texten i vinjetterna visas i kursiv stil i kolumnen med rubriken "vinjettformuleringar").

Tabell 1. Vinjettdesign och vinjetturevalets sammansättning; n = 3 830 (utan barn), n = 3 830 (med barn)

Vinjettdimensioner och dimensionsnivåer	Vinjettdimensioner	Utan barn % urval	Med barn % urval
<i>Kön</i> Man Kvinna	20 svenska mansnamn/20 icke-svenska mansnamn, 20 svenska kvinnonamn/ 20 icke-svenska kvinnonamn	47,3 52,7	49,7 50,3
<i>Etnicitet</i> Svensk Icke-svensk	<i>är 38 år och ensamstående (med sitt barn på 12 år).</i>	68,6 31,4	65,9 34,1
<i>Sysselsättning</i> Studerar Arbetslös Sjukersättning Arbetar		Han/Hon studerar Han/Hon är arbetslös Han/Hon har sjukersättning Han/Hon arbetar	25,4 24,4 23,7 26,4
<i>Inkomst</i> HMI – 45 % HMI – 30 % HMI – 15 % 50 % av medianink., HMI HMI + 15 % HMI + 30 % HMI + 45 %	<i>och har en inkomst på</i> 4 897/7 444 kr/månad efter skatt. 6 233/9 474 kr/månad efter skatt. 7 568/11 504 kr/månad efter skatt. 8 904/13 534 kr/månad efter skatt. 10 240/15 564 kr/månad efter skatt. 11 575/17 594 kr/månad efter skatt. 13 445/20 436 kr/månad efter skatt.	15,2 15,2 13,8 15,0 13,7 13,8 13,2	11,4 14,6 13,3 14,8 15,2 15,4 15,3
<i>Längd på deprivation</i> Inga deprivationer 3 månader ½ år 1 år 2 år 3 år 4 år	-- Han/Hon har under 3 månader Han/Hon har under ½ år Han/Hon har under 1 år Han/Hon har under 2 år Han/Hon har under 3 år Han/Hon har under 4 år	20,8 13,8 13,8 14,5 13,1 12,0 11,9	17,9 12,2 13,2 13,7 12,5 15,2 15,3
<i>Allmänna deprivationer</i> Dagliga behov: frukt Dagliga behov: räkning Hälsa: medicin Fritid: semester Sociala relationer: vänner Materiell: vitvaror Materiell: dator	<i>av ekonomiska orsaker avstått från att</i> äta färsk frukt och grönsaker dagligen betala räkningar i tid (hyra, bolån, el, gas, vatten) köpa receptbelagd medicin ha semester utanför hemmet besöka vänner/familj (som bor mer än 20 km från hemmet) ersätta vitvaror när de går sönder ha dator i hemmet	24,8 26,1 25,3 24,0 26,1 24,6 25,4	24,5 25,4 28,8 27,4 26,6 26,8 26,8
<i>Barndeprivationer</i> Dagliga behov: kläder Fritid: idrott Sociala rel.: födelsedag Sociala rel.: skolutflykt Materiell: telefon	köpa kläder och skor till barnet låta barnet idrotta fira barnets födelsedag låta barnet följa med på skolutflykter ge barnet en egen mobiltelefon	-- -- -- -- --	24,6 22,5 22,1 21,5 22,0

Som nämndes inledningsvis är studiens två vinjettdesigner ursprungligen konstruerade av danska forskare, och Monrad (2016) ger en detaljerad motivering till valen av vinjettdimensioner och dimensionsnivåer.² Centralt i vinjettkonstruktionen är operationaliseringen av relativ inkomstfattigdom samt relativa deprivationer (se ovan). I vinjettdesignerna har inkomstdimensionen sju värden, med ett mittenvärde som motsvarar 50 procent av medianinkomsten för svenska ensamhushåll respektive ensamhushåll med ett barn för år 2012 (SCB, 2014a; Monrad, 2016) och med tre högre respektive lägre inkomstnivåer (med 15-procentsintervaller).³

De 12 deprivationerna (allmänna deprivationer och barndeprivationer) fördelas enligt kategorierna dagliga behov, hälsa, fritid, sociala relationer och materiell komfort (se diskussion i Erjnæs et al., 2011). Samtliga deprivationsdimensioner innehåller en "blank" nivå (visas inte i tabellen), vilket innebär att deprivationen antingen förekommer eller inte i vinjetterna. Vår design har getts en teknisk begränsning i den meningen att varje vinjett utan barn tillåts innehålla högst fyra allmänna deprivationer, medan vinjetterna med barn får innehålla upp till fyra allmänna deprivationer samt upp till fyra barndeprivationer.⁴ Deprivationernas varaktighet består av 6 tidsperioder mellan 3 månader och 4 år (samt ett nollalternativ för personer utan deprivationer). Vidare har dimensionerna kön och etnicitet operationaliserats i form av 80 namn, vilka tydligt associerar till en viss könstillhörighet (man eller kvinna) och ett visst etniskt ursprung (Sverige/svensk eller Mellanöstern/icke-svensk). Medan de danska namnen från den ursprungliga designen har bytts ut mot de 40 vanligast förekommande svenska namnen (enligt Statistiska centralbyråns namnstatistik från 2014, se SCB, 2014b), har vi valt att behålla de icke-svenska namnen från originaldesignen. Slutligen består dimensionen sysselsättning av fyra kategorier som beskriver anknytning till arbetsmarknaden: studerar, är arbetslös, har sjukersättning och arbetar.

Dimensionsnivåerna och deras formuleringar är konstruerade så att samtliga nivåer från de olika dimensionerna ska kunna kombineras. Antalet möjliga kombinationer av dimensionsnivåer utgör antalet unika vinjetter och för designen med barn utgör de flera miljoner. En fördel med faktoriella surveyemetoden är att endast en bråkdel av vinjetterna måste bedömas (Rossi & Nock, 1982). Enligt gängse förfarande drar man

2 Monrad har konstruerat två uppsättningar med vinjettdesigner – en som används i studien från 2016, som skiljer sig något från vår, och en reviderad design som används i en senare ännu icke färdigställd studie och som är identisk med vår.

3 I EU definieras ofta gränsen för relativ inkomstfattigdom som 60 procent av medianinkomsten i landet (Monrad, 2016). Med syftet att möjliggöra en framtida komparation mellan fattigdomsuppfattningarna bland svenska och danska professionsstudenter valde vi att tillämpa samma operationalisering som i den danska vinjettdesignen (Monrad, 2016), vilken följer OECD:s fattigdomsgräns, dvs. 50 procent av medianinkomsten (ibid.).

4 Baserat på resultat från den danska pilotstudien bestämdes att antalet barndeprivationer i en viss vinjett aldrig skulle kunna överstiga antalet allmänna deprivationer (se Monrad, 2016).

ett systematiskt eller slumpmässigt urval av vinjetter från den totala vinjettpopulationen, och sedan generaliseras resultatet från urvalet till populationen (för mer information om urval i FS-studier, se Auspurg & Hinz, 2015). Tillvägagångssättet genererar ett vinjetturval som idealt sett har balans mellan vinjettdimensionernas olika nivåer, det vill säga varje nivå förekommer lika ofta i vinjetterna, och vars vinjettdimensioner är ortogonala i förhållande till varandra, det vill säga vars korrelationer är noll. I den aktuella studien, och för vardera av de två vinjettdesignerna, drogs 130 slumpmässiga urval med 10 unika vinjetter, vilka sedan fördelades slumpmässigt inom de olika respondentgrupperna. Med hänsyn till ett visst bortfall vid datainsamlingstillfället (se nedan) har således de flesta av de 130 uppsättningarna med vinjetter bedömts i de tre grupperna med professionsstudenter, och vissa uppsättningar har bedömts flera gånger inom samma respondentgrupp. Som går att utläsa i tabell 1 är balansen mellan dimensionsnivåerna förhållandevis god, förutom när det gäller vinjettdimensionen etnicitet, där endast 30–35 procent av vinjettpersonerna har icke-svenska namn. Här har Monrad (2016) medvetet gjort ett stratifierat urval – så att en större andel av vinjetterna ska tillhöra landets majoritetsgrupp – med syftet att öka graden av realism i bedömningsuppgiften.

Konstruktionen av vinjetterna för den svenska studien inleddes med att vinjetttexten översattes från danska till svenska av artikelns försteförfattare, varpå den granskades av en dansk-svenskspråkig forskarkollega. Därefter konstruerades vinjetterna genom att kombinera Excel (en fil som innehöll samtliga uppgifter om de vinjetter som ingick i vinjetturen) med brevfunktionen i Word (för en detaljerad beskrivning av förfarandet, kontakta artikelns korresponderande författare).

Datainsamling och respondenter

Studiens datamaterial samlades in med hjälp av pappersenkäter, vilka delades ut till tredjeterminsstudenter på socionom-, sjuksköterske- och förskollärarytbildningarna vid tre lärosäten i södra Sverige (samtliga tre utbildningar vid ett av lärosätena och två utbildningar vardera vid återstående två lärosäten). Tidsperioden för datainsamlingen var april 2014 till januari 2015. Vid samtliga tillfällen ägde datainsamlingen rum i anslutning till en föreläsning med förväntad hög närvaro. Studenterna informerades om studiens syfte, om att de fyllde i enkäten anonymt och att de kunde välja att inte delta. Även om det inte går att ta fram en exakt siffra på hur många studenter som aktivt valde att avstå från att delta uppskattas detta till ett fåtal (om några) vid varje insamlingstillfälle. Det tog mellan 10 och 20 minuter att fylla i frågeformuläret, vilket bestod av sammanlagt 20 vinjetter och 17 bakgrundsfrågor.

Av totalt 383 respondenter är 111 socionomstudenter, 117 sjuksköterskestudenter och 155 förskollärestudenter. Studiens urval är i statistisk mening inte representativt

för svenska studenter vid de tre professionsutbildningarna. Däremot utgör det ett totalurval (med litet bortfall) av tredjeterminsstudenter vid de aktuella utbildningarna (under en viss termin) vid de tre lärosätena. Därmed motsvarar det den typ av urval som gjordes i den danska förlagan (Monrad, 2016). Tabell 2 visar en jämförelse mellan de tre studentgrupperna på ett antal bakgrundsvariabler.

Tabell 2. En beskrivning av studiens respondenter (i procent, medelvärden och standardavvikelser)

	Socionom- studenter (n = 111)	Sjuksköterske- studenter (n = 117)	Förskollärary- studenter (n = 155)
Procent			
Man	10,9	17,1	4,5
Kvinna	89,1	82,9	95,5
Ensamstående	46,8	37,7	27,5
Gift/Sambo	44,0	50,9	58,2
Har barn	11,7	16,4	30,3
<i>Inkomst (brutto per månad)</i>			
0–4 999 tkr	12,4	24,3	24,3
5000–9 999 tkr	54,3	44,4	41,9
10 000–19 999 kr	30,5	27,0	27,0
20 000 kr–	1,9	1,7	5,5
Medelvärden (standardavvikelser)			
Ålder	25,2 (5,3)	25,0 (5,5)	25,9 (5,5)
Skattning av egen fattigdom	4,9 (1,2)	4,9 (1,4)	4,9 (1,4)

Tabellen visar att det finns både likheter och skillnader mellan de tre studentgrupperna. Samtliga grupper består till största delen av kvinnor och genomsnittsåldern ligger runt 25 år i samtliga grupper. Bland socionomstudenterna är fördelningen mellan ensamstående och samboende relativt jämn, men i de två övriga grupperna är andelen gift eller sambo något högre. Medan knappt 12 procent av socionomstudenterna har barn, är andelen för sjuksköterske- och förskollärarytstudenterna cirka 16 respektive 30 procent. Fördelningen av studenterna i de olika inkomstkategorierna är någorlunda jämn i de tre professionsgrupperna, med en något lägre andel socionomstudenter i den lägsta inkomst kategorin och en något högre andel förskollärarytstudenter i kategorin med högst inkomst. När studenterna fick skatta egen fattigdom

på samma svarsskala som användes för bedömningen av vinjetterna (från extremt välbärgad till extremt fattig) hamnade genomsnittet på 4,9 för samtliga grupper, det vill säga strax under "medel-"kategorin.

Studiens analyser

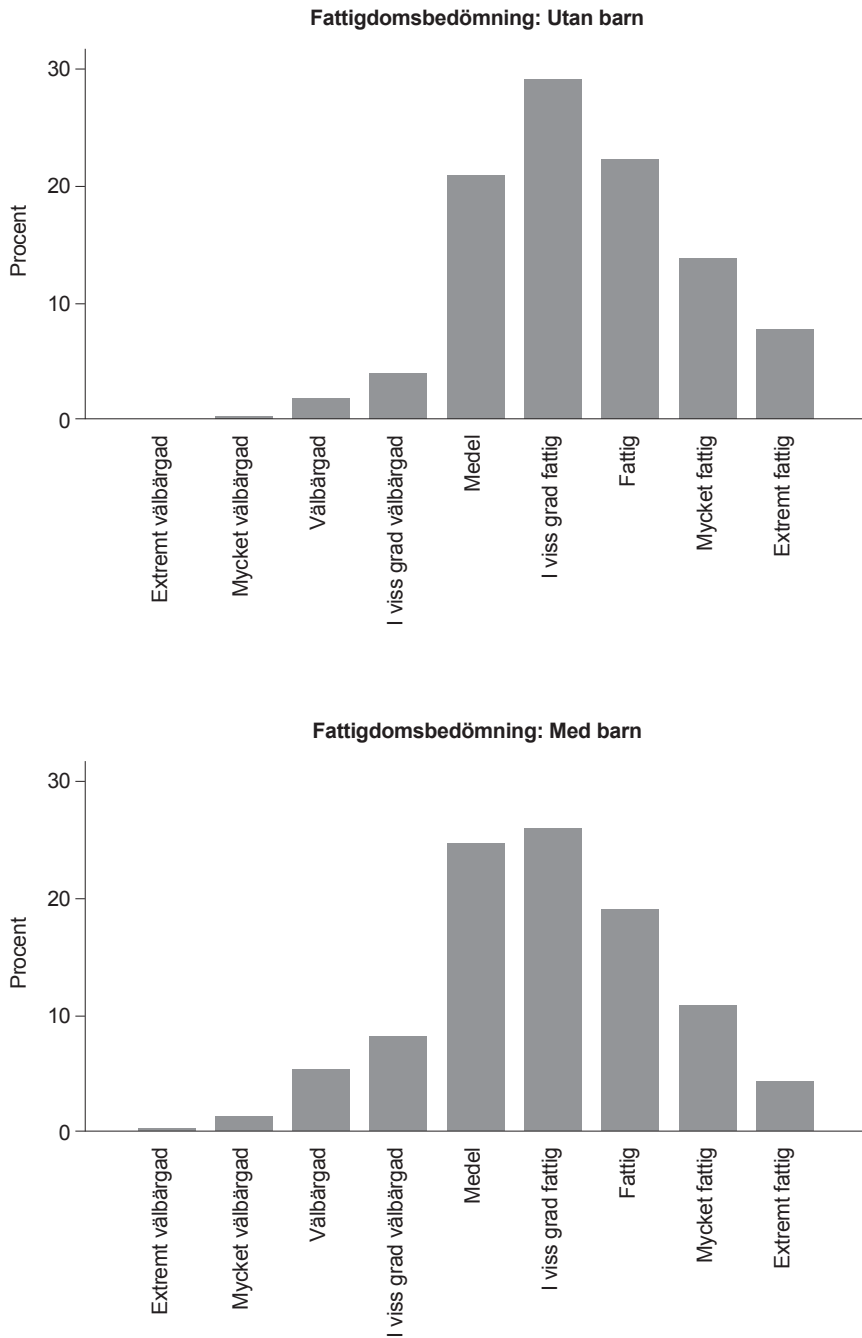
Det insamlade datamaterialet har analyserats med univariat, bivariat och multivariat analys. I artikeln redovisas inledningsvis resultat från univariat analys av respondenternas fattigdomsbedömningar, i form av stapeldiagram, medelvärden och standardavvikelser. Artikelns huvudresultat består av två modeller baserade på multilevel multivariat linjär regression, vilka innefattar analyser av effekterna av vinjettdimensionerna och utvalda respondentvariabler på studenternas uppfattningar om fattigdom. Valet av respondentvariabler baseras på icke redovisade bivariata analyser mellan samtliga bakgrundsvariabler från enkäten och respondenternas vinjettbedömningar. Bevekelsegrunden till att använda multilevelanalys är att datamaterialet är hierarkiskt (eftersom varje student har gjort flera bedömningar av vinjetter). Multilevelanalys korrigerar för effekter av potentiell korrelation mellan bedömningar inom respondenterna och möjliggör att utforska om den kvarstående, icke förklarade, variansen befinner sig på vinjett- eller på respondentnivå (Hox, 2010).

Resultat

Som redovisats ovan gjorde studiens 383 respondenter 20 bedömningar vardera av 10 vinjetter som beskrev en ensamstående person utan barn och 10 vinjetter som skildrade en ensamstående med barn. Bedömningarna noterades på en svarsskala mellan värdena 1 (extremt välbärgad) och 9 (extremt fattig). Figur 2 visar fördelningen av bedömningarna över de nio svarsalternativen, separat för de två vinjettdesignerna.

Figuren visar att fördelningarna är i det närmaste identiska, med majoriteten av bedömningarna samlade på de mittersta svarsalternativen, mellan "medel" och "fattig". Medelvärdena för fattigdomsbedömningarna är 6,38 för vinjetterna utan barn (standardavvikelsen = 1,38) och 5,91 för vinjetterna med barn (standardavvikelsen = 1,52). Det interna bortfallet är 68 (utan barn) respektive 89 (med barn) vinjetter.

Figur 2. Fördelningen av vinjettbedömningarna redovisat i stapeldiagram (procent) separat för vinjett-erna utan respektive med barn (n utan barn = 3 762; n med barn = 3 741).

I det följande presenterar vi två separata multilevelmodeller (multivariat linjär regressionsanalys), en för vinjetterna utan barn och en för vinjetterna med barn. I modellerna analyseras vinjettdimensionernas och respondentvariablernas separata inverkan på respondenternas uppfattningar om fattigdom, med kontroll för övriga oberoende variabler. De regressionskoefficienter och p-värden som redovisas kan grovt förstås på samma vis som i traditionell regressionsanalys, med olika tolkningar för kontinuerliga oberoende variabler och för så kallade dummyvariabler. För kontinuerliga variabler anger regressionskoefficienten den genomsnittliga förändringen i fattigdomsbedömningarna, givet en enhets ökning i den aktuella oberoende variabeln. För dummyvariabler anger koefficienten den genomsnittliga skillnaden i bedömningarna mellan den i tabellen angivna kategorin och dess referenskategori. Viktigt att notera är att höga värden på svarsskalan innebär att vinjetterna bedömts som fattiga, medan låga värden innebär att de bedömts som välbärgade. I tabellen framgår det tydligt vilka variabler som är dummyvariabler, förutom när det gäller vinjetternas deprivationsdimensioner. Dessa senare dimensioner innehåller blanka nivåer, vilket betyder att deprivationerna antingen förekommer eller inte förekommer i vinjetterna. I de fallen är referenskategorin alltid att deprivationen inte finns representerad i vinjetten. Modellerna innehåller även varianskoefficienter för var och en av analysernas två nivåer (vinjettnivån och respondentnivån). De anger storleken på den oförklarade variansen på respektive nivå. Ett ytterligare mått är den så kallade intraklasskorrelationen (ICC), vilken anger hur stor andel av den oförklarade variansen som ligger mellan respondenterna.

Vinjettdimensionerna. Om vi tittar på resultaten i tabell 3 ser vi att vinjettpersonens inkomst är den vinjettvariabel som har den allra största betydelsen för respondenternas uppfattningar om fattigdom.

Tabell 3. Multilevel linjär regressionsanalys (*random intercept*) av vinjettvariabler och respondentvariabler på respondenternas fattigdomsbedömningar (n, utan barn = 3 319 vinjetter och 337 respondenter; med barn = 3 297 vinjetter och 338 respondenter).

	Modell 1: Utan barn		Modell 2: Med barn	
	b-koefficient	p-värde	b-koefficient	p-värde
Intercept	4,208	0,000	4,878	0,000
VINJETTVARIABLER				
<i>Kön</i>				
Man (referens)				
Kvinna	-0,002	0,951	-0,019	0,552
<i>Etnicitet</i>				
Svensk (referens)				
Icke-svensk	0,032	0,307	-0,015	0,653
<i>Sysselsättning</i>				
Studerar (referens)				
Arbetslös	0,275	0,000	0,111	0,010
Sjukersättning	0,343	0,000	0,114	0,011
Arbetar	0,357	0,000	0,111	0,012
<i>Inkomst</i>				
HMI – 45 %	1,172	0,000	1,184	0,000
HMI – 30 %	0,557	0,000	0,706	0,000
HMI – 15 %	0,125	0,021	0,264	0,000
50 % av medianinkomsten (HMI) (referens)				
HMI + 15 %	-0,581	0,000	-0,495	0,000
HMI + 30 %	-0,696	0,000	-0,981	0,000
HMI + 45 %	-1,027	0,000	-1,512	0,000
<i>Allmänna deprivationer</i>				
Dagliga behov: frukt	0,107	0,002	0,116	0,002
Dagliga behov: räkningar	0,315	0,000	0,256	0,000
Hälsa: medicin	0,244	0,000	0,192	0,000
Fritid: semester	-0,042	0,219	0,082	0,027
Sociala relationer: vänner	0,136	0,000	0,077	0,042
Materiell: vitvaror	0,114	0,001	0,102	0,006
Materiell: dator	0,015	0,649	0,065	0,081
<i>Barndeprivationer</i>				
Dagliga behov: kläder			0,155	0,000
Fritid: idrott			0,062	0,114
Sociala relationer: födelsedag			0,105	0,008
Sociala relationer: skolutflykt			0,113	0,005
Materiell: telefon			-0,102	0,010
<i>Varaktighet deprivationer</i>				
	0,027	0,021	0,037	0,002

Tabell 3. (fortsättning) Multilevel linjär regressionsanalys (*random intercept*) av vinjettvariabler och respondentvariabler på respondenternas fattigdomsbedömningar (n, utan barn = 3 319 vinjetter och 337 respondenter; med barn = 3 297 vinjetter och 338 respondenter).

RESPONDENTVARIABLER	Modell 1: Utan barn		Modell 2: Med barn	
	b-koefficient	p-värde	b-koefficient	p-värde
<i>Kön</i> Man (referens) Kvinna	0,129	0,420	-0,108	0,561
Ålder	0,021	0,027	0,018	0,101
<i>Civilstånd</i> Ensamstående (referens) I förhållande (gift/sambo) Annan familjekonstellation	-0,170 -0,021	0,103 0,898	-0,161 0,028	0,182 0,879
<i>Professionsutbildning</i> Socionom (referens) Sjuksköterska Förskollärare	-0,129 -0,242	0,267 0,033	-0,281 -0,435	0,038 0,001
<i>Inkomst (bruttoinkomst per månad)</i> 0–4 999 kr (referens) 5 000–9 999 kr 10 000–19 999 kr 20 000 kr –	0,037 0,220 0,642	0,767 0,110 0,020	-0,021 0,101 0,514	0,884 0,525 0,109
Skattning av egen fattigdom	0,238	0,000	0,134	0,002
Varianskomponent vinjettnivån	0,632	0,000	0,723	0,000
Varianskomponent respondentnivån	0,611	0,000	0,836	0,000
ICC, Intraklasskorrelation*	0,49		0,54	

* Intraklasskorrelationen beräknas genom att dividera varianskomponenten för respondentnivån med summan av båda varianskomponenterna.

Detta gäller både för ensamstående utan respektive med barn. Variabelns effekt följer ett tydligt mönster: ju högre inkomst personen har (i förhållande till halva medianinkomsten [HMI]), desto mer välbärgad bedöms han eller hon vara, och ju lägre inkomst, desto fattigare bedöms personen vara. En skillnad mellan vinjetterna med och utan barn är att personerna med den allra högsta inkomsten i genomsnitt bedöms som mer välbärgade (i förhållande till referenskategorierna) om de har barn än om de inte har barn. Vad gäller vinjettpersonernas deprivationer visar resultaten att fem av sju allmänna deprivationer är signifikant relaterade till respondenternas uppfattningar om fattigdom hos ensamstående utan barn. I samtliga fall innebär förekomsten av deprivationen att vinjettpersonen bedömts som fattigare. Om man rangordnar

deprivationerna utifrån storleken på deras respektive effekter på fattigdomsuppfattningarna (som vi dock måste göra med viss försiktighet, eftersom skillnaderna mellan regressionskoefficienterna i många fall är mycket små och därför med största sannolikhet inte statistiskt signifikanta) går det att se att deprivationen som innebär att man av ekonomiska orsaker har avstått från att betala räkningar i tid har störst effekt. Därefter följer avstått från att köpa receptbelagd medicin, besöka vänner och familj som bor lite längre bort, ersätta vitvaror när de går sönder och äta färsk frukt och grönsaker dagligen.

Om vi flyttar fokus till modell 2 kan vi se att samtliga förekommande deprivationer, förutom "idrott", har en statistiskt signifikant inverkan på bedömningarna om hur fattiga ensamstående med barn är. En grov (se ovan) rangordning av deprivationernas inverkan på uppfattningarna visar att deprivationen som innebär att man av ekonomiska orsaker har avstått från att betala räkningar i tid återigen har starkast effekt. Därefter följer att ha avstått från att köpa receptbelagd medicin, köpa kläder och skor till barnet, äta färsk frukt och grönsaker dagligen, låta barnet följa med på skolutflykt, fira barnets födelsedag, ersätta vitvaror när de går sönder, ge barnet en egen mobiltelefon, ha semester utanför hemmet och besöka vänner och familj som bor lite längre bort. Det är värt att notera att effekten av "mobiltelefon" har motsatt effekt, det vill säga att deprivationen i fråga förekommer innebär att vinjettpersonen bedömts som mer välbärgad.

I fråga om deprivationernas varaktighet visar tabellen en signifikant effekt på studenternas uppfattningar om fattigdom hos ensamstående med och utan barn. Ju längre man av ekonomiska orsaker har varit tvungen att avstå från de olika förnödenheterna, desto fattigare bedöms man vara. Analyserna visar vidare att varken vinjettpersonens kön eller etnicitet har någon statistiskt signifikant inverkan på bedömningarna. Dock spelar personens sysselsättning roll för bedömningen av hur fattig alternativt välbärgad han eller hon är. Tabellen visar att personer som är arbetslösa, har sjukersättning eller arbetar i genomsnitt bedöms som fattigare än studenter, när övriga variabler hålls konstanta. En jämförelse mellan de två modellerna ger vid handen att skillnaderna mellan studerande å ena sidan och övriga sysselsättningskategorier å andra sidan är större när personen inte har barn.

Respondentvariablerna. Vad gäller respondentvariablerna har varken respondentens kön eller civilstånd någon statistiskt signifikant effekt på studenternas uppfattningar om fattigdom. Däremot inverkar respondentens ålder på hur man bedömer ensamstående utan barn, i bemärkelsen att ju äldre respondenten är, desto fattigare bedömer han eller hon i genomsnitt att vinjettpersonen är. Beträffande professions-tillhörigheten visar resultatet att både sjuksköterske- och forskollärarstudenterna i genomsnitt bedömer ensamstående med eller utan barn som mindre fattiga än vad socionomstudenterna gör, och tre av de fyra skillnaderna är statistiskt signifikanta.

Om vi tittar på regressionskoefficienternas storlekar finns den allra största skillnaden mellan förskollärare och socionomstudenter i bedömningarna av ensamstående med barn. Vidare påverkar respondenternas inkomst deras bedömningar av ensamstående utan barn. I jämförelse med respondenter med en inkomst mellan 0 och 4 999 kr i månaden bedömer respondenter med en månadsinkomst på över 20 000 kr vinjettpersonerna som i genomsnitt 0,642 enheter fattigare. Värt att notera är att motsvarande koefficient i modell 2 även den har ett relativt högt värde, men att den saknar statistisk signifikans (vilket sannolikt beror på att studien har få respondenter i den högsta inkomstgruppen). Slutligen visar resultaten att den så kallade självskattade fattigdomen har en generell och statistiskt signifikant inverkan på uppfattningarna om fattigdom. Ju fattigare en respondent bedömer sig själv vara, desto fattigare bedömer han eller hon också att vinjettpersonen är.

Längst ned i tabellen redovisas varianskoefficienter för multilevelmodellernas två nivåer, vinjettnivån och respondentnivån. I båda modellerna kvarstår statistiskt signifikant oförklarad varians på båda nivåerna. Andelen oförklarad varians på respondentnivån (dvs. mellan de studenter som har bedömt vinjetterna) motsvarar 49 procent (modell 1) respektive 54 procent (modell 2) av den totala oförklarade variansen i de respektive modellerna.

Diskussion

Det tudelade syftet med den här faktoriella surveystudien var att undersöka (1) hur studenter som läser till socionom, sjuksköterska eller förskollärare värderar olika faktorer i en individs eller familjs livssituation när de bedömer hur fattiga respektive välbärgade individen eller familjen är (jfr "vem är fattig – vem är rik?"); 2) hur dessa professionsstudenters uppfattningar om fattigdom struktureras av deras egen bakgrund och erfarenheter. Nedan sammanfattar och diskuterar vi utvalda resultat samt lyfter fram ett par begränsningar med studien.

Ställt i relation till de fattigdomsdefinitioner som operationaliseras i studien visar resultaten att studenternas uppfattningar tar hänsyn till fattigdom både i termer av input (relativ inkomstfattigdom mätt i inkomst) och fattigdom definierat som output (relativa deprivationer operationaliserade som sju plus fem deprivationer med olika varaktighet). Trots att båda definitionerna uppenbart speglas i bedömningarna, är deras respektive påverkan inte jämbördiga. Resultaten pekar nämligen på att inkomstvariabeln har den allra största betydelsen för studenternas uppfattningar om fattigdom. Effekterna av vinjettpersonens inkomst på fattigdomsuppfattningarna går i förväntad riktning både när det gäller ensamstående utan och med barn, men är något större vid bedömningar av ensamstående med barn. Samma mönster går att identifiera i Monrads (2016) studie av danska profes-

sionsstudenter. Skillnaden mellan modellerna implicerar att relativ inkomstfattigdom som mått på fattigdom potentiellt spelar större roll när det finns barn med i bilden. Den skulle dock även kunna vara ett resultat av att vi använder olika gränsvärden i de två modellerna (HMI för ensamstående utan barn = 8 904 kr, HMI för ensamstående med barn = 13 534 kr), och att de absoluta intervallen mellan inkomstkategorierna därmed är större för ensamstående med barn än för ensamstående utan barn.

Som nämnts ovan tar professionsstudenterna även hänsyn till fattigdomens outputdimension, det vill säga möjligheten till normerad konsumtion, när de bedömer vinjetterna. De allmänna deprivationerna värderas relativt lika för ensamstående med och utan barn, och de två avgjort mest betydelsefulla deprivationerna är huruvida man inte har kunnat betala räkningarna i tid, eller om man har fått avstå från att köpa receptbelagd medicin. Resultatet speglar det faktum att de två deprivationerna har de potentiellt mest allvarliga konsekvenserna för den enskilde. Om räkningar inte betalas i tid finns risk för exempelvis vräkning, och om receptbelagd medicin inte kan köpas äventyras den personliga hälsan. Bland barndeprivationerna tar respondenterna i genomsnitt störst hänsyn till huruvida man av ekonomiska orsaker har fått avstå från att köpa kläder och skor till barnet. Kläder och skor är konsumtionsartiklar som alla i kontakt med ett barn har möjlighet att observera och kan därför sägas vara den deprivation som har störst risk att uppmärksammas. Vidare påverkas bedömningarna av om man har varit tvungen att avstå från att fira barnets födelsedag eller om barnet inte har kunnat följa med på skolutflykter. Vårt att framhålla är också att den allmänna deprivationen "semester" har en signifikant effekt på bedömningarna av ensamstående med barn. Sammantaget pekar det på att födelsedagar, skolutflykter och semestrar är normerad konsumtion med stor symbolisk och potentiellt känslomässig betydelse för barn, och om den uteblir tolkas det som tecken på fattigdom.

Resultaten för den allmänna deprivationen "dator" och den barnspecifika deprivationen "mobil" överraskar något. De visar att respondenterna inte delar uppfattningen att tillgång till dator och mobiltelefon är nödvändig för att man ska kunna delta i samhällslivet samt (vad gäller barnets mobiltelefon) undvika socialt stigma. Det är förvånande, både med tanke på hur allmänt accepterat det är att äga dem (Halleröd, 2006), och att våra respondenter är unga och alltså antas ha vuxit upp med mer eller mindre självklar tillgång till både dator och mobiltelefon. Resultatet tyder på att uppfattningar om fattigdom potentiellt kan vara trögrörliga, i den meningen att de baseras mer på traditionella tecken på utanförskap (t.ex. vräkning och trasiga kläder) än på sentida förutsättningar för social inklusion (t.ex. dator och mobiltelefon).

Eftersom Monrads publicerade (2016) vinjettstudie baseras på en någorlunda annorlunda uppsättning av relativa deprivationer går det inte att direkt jämföra våra

och hennes resultat. I de deprivationer som återfinns i båda vinjettdesignerna finns inga skillnader som är betydelsefulla nog att diskutera. En skillnad som emellertid är värd att lyfta fram är att deprivationernas varaktighet påverkar de svenska studenternas fattigdomsuppfattningar, men endast sporadiskt de danska studenternas. Det senare resultatet tolkades som synnerligen överraskande, eftersom en dansk expertkommitté fastställt det som väsentligt att ta hänsyn till de ekonomiska förhållandenas varaktighet när man definierar fattigdom (Monrad, 2016).

Våra resultat visar att professionsstudenters uppfattningar om vem som är fattig eller välbärgad inte tar hänsyn till personens kön eller etnicitet, men att sysselsättningen har betydelse. Allt annat lika bedöms den som är studerande som mindre fattig än den som är arbetslös, har sjukersättning eller arbetar. Större skillnader görs när man bedömer en ensamstående utan barn. Resultatet kan tolkas som att man anser att det är tämligen "naturligt" att en studerande har det något sämre ställt, eller som att situationens (dvs. studiernas) övergående karaktär gör att man är mindre benägen att betrakta den aktuella personen som fattig, särskilt om han eller hon inte har ett barn att försörja.

När det gäller frågan om hur fattigdomsuppfattningarna struktureras av respondenternas bakgrund och erfarenheter har vi funnit att professionstillhörighet, självskattad fattigdom, inkomst och ålder har betydelse för var på skalan mellan extremt fattig och extremt välbärgad man placerar sina vinjettbedömningar. Generellt sett är socionomstudenterna mer benägna än sjuksköterske- och förskollärostudenterna att betrakta någon som fattig. Att det finns skillnader mellan socionomstudenter å ena sidan och sjuksköterske- och förskollärostudenter å andra sidan har sannolikt att göra med att "problemet fattigdom" tillhör socionomernas jurisdiktion, det vill säga ansvars- och verksamhetsområde, och att de därmed kan tänkas ha ett större intresse av och/eller kunskap om fattigdom. Huruvida skillnaderna är resultatet av selektion, det vill säga att individer med vissa slags uppfattningar om och/eller intressen av olika frågor söker sig till olika yrken, eller av professionell socialisation, vilket innebär att studenterna socialiseras in i olika uppfattningar inom ramen för sin professionsutbildning, går inte att besvara inom ramen för den här studien (jfr Dæhlen, 2008). En sådan frågeställning kräver ett longitudinellt datamaterial, där man följer studenten från början av utbildningen och ut i arbetslivet, som exempelvis datamaterialet StudData (ibid., se även www.hioa.no/sps).

Förutom professionstillhörighet har respondenternas självskattade fattigdom betydelse, i den meningen att en högre skattning av den egna fattigdomen i genomsnitt ger en ökad benägenhet att betrakta vinjettpersonen som fattig (särskilt då personen inte har barn). Även om vi inte kan dra slutsatser om vilken mekanism som är verksam i det förekommande fallet tyder resultatet på att egen identifikation med eller upplevelse av ett visst problem ökar ens allmänna benägenhet att tillskriva

eller uppfatta problemet hos andra. Resultatet visade betydelsen av respondenternas egen inkomst: de med en månadsinkomst på över 20 000 kr (vilket var mycket få) är mycket mer benägna att betrakta någon som fattig (kontrollerat för självskattad fattigdom). Resultatet ger vid handen att den egna inkomsten kan ha använts som "ankare" (jämförelsepunkt, jfr Kahneman, 2011), och att det tämligen stora avståndet mellan respondenter med en hög månadsinkomst (och tillhörande konsumtionsmöjligheter) och vinjettpersoner med generellt låga inkomster (och brist på konsumtionsmöjligheter) medför att fler bedömts som fattiga. Det senast observerade mönstret överensstämmer dock inte med den danska studien (Monrad, 2016), vilket manar till försiktighet vid tolkningen.

Slutligen konstaterades att runt 50 procent av den oförklarade variansen ligger mellan respondenterna. Det kan vara ett möjligt resultat av att vi inte har lyckats mäta alla potentiellt relevanta respondentegenskaper. Det kan även vara ett utslag av en slumpmässig variation i uppfattningar mellan respondenterna (Wallander, 2008). Att fattigdomsuppfattningar varierar mellan studenter inom olika professionsprogram behöver inte nödvändigtvis vara ett problem. Om det är en oreflekterad och icke-motiverad variation, och om den följer med individerna ut i den professionella praktiken, kan den emellertid resultera i icke rättfärdigade, och därmed problematiska, skillnader i hur man bemöter och handlar visavi klienter, patienter och elever som lever i fattigdom (jfr Molander, 2011). Wallander och Molander (2016) har visat hur den i vår studie tillämpade metoden (faktoriella surveymetoden) kan brukas som pedagogiskt verktyg, med syftet att få studenter på professionsutbildningar att reflektera kring, och lära sig att formellt resonera om, sina uppfattningar och bedömningar.

Naturligtvis har den här studien sina begränsningar. Vår valda datainsamlingsmetod, faktoriella surveymetoden, har både för- och nackdelar. En fördel är att metodens experimentella kontroll gör det möjligt för oss att isolera effekterna av vinjettdimensionerna på bedömningarna och dra slutsatser om kausala samband mellan vinjettens olika komponenter och vinjettbedömningarna. En nackdel är att slutsatserna är begränsade till att gälla de dimensioner som är inkluderade i vinjettdesignen (för en detaljerad metoddiskussion, se Wallander, 2009; Auspurg & Hinz, 2015). Det har varit särskilt märkbart i den här studien, då vi ansåg det vara viktigare att skapa ett datamaterial som är jämförbart med studiens danska förlaga (Monrad, 2016) än att ta ny sats utifrån specifikt svenska förhållanden. Vidare utgör våra respondenter ett totalurval (med litet bortfall) av tredje terminens studenter vid tre professionsutbildningar vid totalt tre lärosäten i södra Sverige. Även om vi i statistisk mening inte kan generalisera resultaten till studerande vid andra lärosäten, finns ingen direkt anledning att anta att det skulle se annorlunda ut på andra ställen i Sverige. Naturligtvis skulle det vara intressant och relevant att genomföra en utvidgad replikation av stu-

dien, med ett sannolikhetsurval av professionsstudenter på ovanstående och andra relevanta professionsutbildningar.

Sist men inte minst vill vi säga några ord om studiens respondenter, vilka är professionsstudenter snarare än professionella (i enlighet med den danska förlagan). Naturligtvis kan man inte utan reservation dra slutsatsen att studenters och praktikers uppfattningar om vad som är fattigdom överensstämmer, eftersom själva den professionella praktiken är en ny miljö, med nya förutsättningar, begränsningar, arbetsplatskultur etc. som kan tänkas inverka på praktikernas uppfattningar i olika frågor (jfr Dæhlen, 2008).

Referenser

- Alm, S., Bäckman, O., Gavanoas, A. & Kumlin, J. (2010) *Utsatthetens olika ansikten: Begreppsöversikt och analys*. Rapport/Institutet för framtidsstudier: 13. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Auspurg, K. & Hinz, T. (2015) *Factorial survey experiments*. Los Angeles: Sage.
- Berthoud, R. & Bryan, M. (2011) Income, deprivation and poverty: A longitudinal analysis. *Journal of Social Policy*, 40(1): 135–156.
- Blomberg, H., Kroll, C., Kallio, J. & Erola, J. (2013) Social workers' perceptions of the causes of poverty in the Nordic countries. *Journal of European Social Policy*, 23(1): 68–82.
- Brante, T. (2014) *Den professionella logiken: Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapsområdet*. Liber: Stockholm.
- Davidsson, T. (2015) *Understödet rationalitet: En genealogisk studie av arbetslinjen under kapitalismen*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Dæhlen, M. (2008) *Seleksjon og tilpasning: Jobbverdier i studietid og arbeidsliv*. Akademisk avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo, Unipub.
- Ejrnæs, M., Hansen, F., Hansen, H., Hussain, M. & Larsen, J. (2011) *På laveste sociale ydelser et år efter: En kvantitativ forløbsanalyse*. Köpenhamn: CASA.
- Fritzell, J. (2011) Fattig och rik i Sverige. I: S. Alm, O. Bäckman, A. Gavanoas & A. Nilsson (red.) *Utanförskap*. Falun: Dialogos.
- Halleröd, B. (2006) Sour grapes: Relative deprivation, adaptive preferences and the measurement of poverty. *Journal of Social Policy*, 35(3): 371–390.
- Hansen, E. (2013) Fattigdom og fattigdomsgrænser. *Dansk sociologi*, 24(1): 11–25.
- Hjort, T. (2012) Skälig levnadsnivå: Om välfärdsstatens syn på socialbidragstagares konsumtion. I: H. Swärd & L. Engelmark (red.) *Fattigdom utan gränser*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hox, J.J. (2010) *Multilevel analysis: Techniques and applications*. 2 uppl. Taylor & Francis.
- Kahneman, D. (2011) *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Krumer-Nevo, M. & Lev-Wiesel, R. (2005) Attitudes of social work students towards clients with basic needs. *Journal of Social Work Education*, 4(3): 545–556.
- Lipsky, M. (1980) *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Marmot, M. (2006) *Statussyndromet: Hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Menzel, N., Silson, L.H. & Doolen, J. (2014) Effectiveness of a poverty simulation in second life:

- Changing nursing students attitudes toward poor people. *International Journal of Nursing Education Scholarship*, 11(1): 1–7.
- Molander, A. (2011) Efter eget skön: Om beslutsfattande i professionellt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(4): 320–335.
- Monrad, M. (2016) How do students of welfare professions perceive poverty? A study of the factors affecting the judgment of poverty. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 13(1): 1–28.
- Perry, B. (2002) The mismatch between income measures and direct outcome measures of poverty. *Social Policy Journal of New Zealand/Te Puna Whakaaro*, 19: 101–127.
- Rehner, T., Ishee, J., Salloum, M. & Velasques, D. (1997) Mississippi social workers' attitudes towards poverty and the poor. *Journal of Social Work Education*, 33(1): 131–142.
- Ringen, S. (1988) Direct and indirect measures of poverty. *Journal of Social Policy*, 17: 351–365.
- Rosenfeld, J. (2010) The meaning of poverty and contemporary quantitative poverty research. *The British Journal of Sociology*, 61(1): 103–110.
- Rossi, P.H. & Nock, S.L. (red.) (1982) *Measuring social judgments: The factorial survey approach*. Beverly Hills: Sage.
- Samuelsson, E. & Wallander, L. (2014) Disentangling practitioners' perceptions of substance use severity: A factorial survey. *Addiction Research & Theory*, 22(4): 348–360.
- Samuelsson, E. & Wallander, L. (2015) Perceptions of treatment needs: A factorial survey of Swedish addiction care practitioners. *Addiction Research & Theory*, 23(6): 469–480.
- Saunders, P. & Naidoo, Y. (2009) Poverty, deprivation and consistent poverty. *Economic Record*, 85(271): 417–432.
- SCB (2014a) Hushållens ekonomi (HEK). Statistiska centralbyrån. www.scb.se. Hämtat: 2017-09-06].
- SCB (2014b) Namnstatistik. Statistiska centralbyrån. [www.scb.se. Hämtat: 2017-09-06].
- Simpson, D. (2013) Remediating child poverty via preschool: Exploring practitioners' perspectives in England. *International Journal of Early Years Education*, 21(1): 85–96.
- Sun A.-P. (2001) Perceptions among social work and non-social work students concerning causes of poverty. *Journal of Social Work Education*, 37(1): 161–174.
- Svallfors, S. (2006) *The moral economy of class: Class and attitudes in comparative perspective*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sword, W., Reutter, L., Meagher-Stewart, D. & Rideout, E. (2004) Baccalaureate nursing students' attitudes toward poverty: Implications for nursing curricula. *Journal of Nursing Education*, 43(1): 13–19.
- Swärd, H. (2012) Vad är fattigdom? Stereotyper, definitioner, orsaker och åtgärder I: H. Swärd & L. Engelmark (red.) *Fattigdom utan gränser*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin books.
- Van Oorschot, W. & Halman, L. (2000) Blame or fate, individual or social? *European Societies*, 2(1), 1–28.
- Wallander, L. (2008) *Measuring professional judgements: An application of the factorial survey approach to the field of social work*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Wallander, L. (2009) 25 years of factorial surveys in sociology: A review. *Social Science Research*, 38(3): 505–520.
- Wallander, L. & Laanemets, L. (2017) The factorial survey in mixed methods research: Modelling

- professionals' individual judgments, *Sage Research Methods Cases Part 2*. [<http://dx.doi.org/10.4135/9781473950146>].
- Wallander, L. & Molander, A. (2016) Learning to reason: The factorial survey as a teaching tool in social work education. *Nordic Social Work Research*, 6(3): 234–250.
- Wittenauer, J., Ludwick, R., Baughman, K. & Fishbein, R. (2015) Surveying the hidden attitudes of hospital nurses' towards poverty. *Journal of Clinical Nursing*, 24(15–16): 2184–2191.